

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΚΑΤΑΓΑΣ

ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ
ΖΩΣΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ
& ΑΙΩΝΙΑ ΡΗΤΑ

(ΚΑΙ ΟΙ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΥ ΤΑ ΓΕΝΝΗΣΑΝ)

εκδόσεις
"ΠΙΚΡΑΜΕΝΟΣ"

Τοῦ Ὁμήρου ζῶσες φράσεις
καί αἰώνια ρητά
(καί οἱ ἀφηγήσεις του πού τά γένησαν)

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

«Αποθέωσις τοῦ Ὀμήρου». Σκηνή ἀθηναϊκοῦ κύλικα / κρατήρα τοῦ 440 π.Χ. ἀπό βάζο σχεδιασμένο ἀπό τόν J. Flaxman (1786) καί κατασκευασμένο στό ἐργαστήριο Wedgwood. Βρίσκεται στό Βρετανικό Μουσεῖο.

ΤΙΤΛΟΣ: Τοῦ Ὀμήρου ζῶσες φράσεις καί αἰώνια ρητά
(καί οἱ ἀφηγήσεις του πού τά γέννησαν)

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Κωνσταντῖνος Γ. Καταγάς

COPYRIGHT: Κωνσταντῖνος Γ. Καταγάς & ὁ ἐκδότης

ΠΡΩΤΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ: Ιούνιος 2018

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: 106 / 2018

ISBN: 978-918-5342-05-0

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Κατερίνα Τσιούμα

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ – ΕΞΩΦΥΛΛΟ: Μιχάλης Σιγάλας

ΕΚΤΥΠΩΣΗ – ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ταχρεκτυπώσεις – Γραβάνης ΕΠΕ

Τηλ.: 2610 461780, E-mail: info@tachytypo.gr

Π. Γκότσης & Σία ΕΕ

Τερψιθέας 2, 264 42 Πάτρα

Τηλ. 2610-432.200, fax 2610-430.884

www.yapi.gr, www.facebook.com/ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΙΚΡΑΜΕΝΟΣ

Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση, ἡ ἀναπαραγωγή, ὀλική, μερική ἢ περιληπτική, κατὰ παράφραση ἢ διασκευή, ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου μέ ὅποιοιδήποτε τρόπο, μηχανικό, ἠλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ἠχογράφησης ἢ ἄλλο, μέ τήν προηγούμενη ὁμως γραπτή ἄδεια τοῦ ἐκδότη. Νόμος 2121/1993 καί κανόνες Διεθνoῦς Δικαίου πού ἰσχύουν στήν Ἑλλάδα.

Κωνσταντίνος Γ. Καταγής

Αντιναύαρχος Π.Ν. ε.α.

Τοῦ Ὁμήρου ζῶσες φράσεις
καί αἰώνια ρητά
(καί οἱ ἀφηγήσεις του πού τά γένησαν)

Περιέχόμενα

Πρόλογος Σαράντου Ί. Καργάκου.....	13
Πρόλογος του συγγραφέως.....	17

ΟΜΗΡΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Από τήν *Ιλιάδα* καί τήν *Όδύσσεια*

Στεντόρεια φωνή	22
Αιδώς Ἀργεῖοι	23
Ἔπεα πτερόεντα	24
Θαῦμα ιδέσθαι	25
Ἄσβεστος γέλωσ	26
Ἐπί ζυροῦ ἀκμῆς	28
Ἄχθος ἀρούρης	30
Ὁ ἀσκός του Αἰόλου	31
...καὶ καπνόν ἀποθρόσκοντα	34
Ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων	35
Τό ἦμαρ (καί οἱ φράσεις: Ἔσσεται ἦμαρ, ἐλεύθερον ἦμαρ, νόστιμον ἦμαρ...)	36
Ἔσσεται ἦμαρ	37
Τό ἐλεύθερον ἦμαρ	38
Τό νόστιμον ἦμαρ	39
Ἡ ῥοδοδάκτυλος Ἥως	42
Λύτο γούνατα	43
Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς... οὐδ' ἀπὸ πέτρης	45
Ὁ οἶνοψ πόντος	47
Παρά θῖν' ἀλὸς	48
Ἐγρὰ κέλευθα	49

Ὁ οὐριος ἄνεμος	51
Ὁ ἀποθανόν δεδικαίωται	52
Ρίψω (σε) ἐς Τάρταρον	53
Μέγας ὄρυμαγδὸς	54
Λύσσα κρατερή	55
Και νήπιος ἔγνω	56
Ὁ ἰστός της Πηνελόπης	57
Μικρὸς το δέμας	58
Εἶναι ο Μέντωρ του	59
Πνέει μένεα	61
Ἔπος τε ἔργον τε	62
Ἦ! πόποι, ἦ μέγα πένθος Ἀχαιῖδα γαῖαν ἰκάνει	63
Τέτλαθι δῆ, κραδίη	64
Κρήτη τις γαῖ' ἔστι, μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ	65
Ἄλλ' ἔτι μοι μένος ἔμπεδόν ἔστιν	67
Αἰ ἀγυαί (καί οἱ ἀγυιόπαιδες)	68
Ὑπό την αἰγίδα	70

ΟΜΗΡΙΚΑ ΡΗΤΑ

Ἀπό τήν *Ιλιάδα* καί τήν *Ὀδύσσεια*

Μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος... ..	74
Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον... ..	76
Πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καί νόον ἔγνω	78
Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ Πάτρης	79
Οἴη περ φύλλων γενεῆ τοιῆ δὲ καὶ ἀνδρῶν	80
Αἰὲν ἀριστεύειν	82
Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω	83
Αἰσχρὸν τοι δηρὸν τε μένειν κενεὸν τε νέεσθαι	85

Αφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου ὀκρυόεντος	87
ᾠλετο μὲν μοι νόστος, ἀτὰρ κλέος ἄφθιτον ἔσται	89
Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων	90
Ἴητρος γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων... ..	91
Στρεπταὶ μὲν τε φρένες ἐσθλῶν	93
Κυκλώπων δ' ἐς γαῖαν ὑπερφιάλων ἀθεμίστων ἰκόμεθα... Τοῖσιν δ' οὔτ' ἀγοραὶ βουληφόροι οὔτε θέμιστες... ..	95
Ἦμισυ γὰρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεὺς ἀνέρος, εὗτ' ἂν μιν κατὰ δούλιον ἦμαρ ἔλησιν	97
Οὐ τοι ἐγὼ γε ἦς γαίης δύναμαι γλυκερώτερον ἄλλο ιδέσθαι	99
ᾠς οὐδὲν γλύκιον ἦς πατρίδος οὐδὲ τοκῆων γίγνεται .	100
ᾠς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος, ὅτις τοιαῦτά γε ῥέζοι	102
Θαρσαλέος γὰρ ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀμείνων ἔργοισιν τελέθει	103
Αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσιν	104
Βιβλιογραφία	107
Λίγα λόγια γιὰ τὸν συγγραφέα	109

*Ἐσύ θαυμάσιε Ὅμηρε
ἐξένισας τάς Μούσας.
Καί τοῦ Διὸς αἱ κόραι
εἰς τὰ χεῖλη σου ἀπέθηκαν
τό πρῶτον μέλι.*

«Εἰς Μούσας»
ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
Σαράντου Ι. Καργάκου
Ίστορικοῦ–συγγραφέως

Ἦταν φυσικό ἓνας ἄνθρωπος τῆς θάλασσας, ὅπως ὁ φίλος ναύ-
αρχος Κωνσταντῖνος Καταγάς, καταγόμενος μάλιστα ἀπό τὰ
ναυτικά Βάτικα (Νεάπολη Λακωνίας) νά ἀγαπᾷ τόν Ὅμηρο.
Διότι ὁ «πνευματικός πατέρας» τῆς Εὐρώπης παρά τα περί
στεππῶν φληναφήματα κάποιων ὀψίμων ἐρευνητῶν, εἶναι καί
αὐτός —ὅποιος κι ἄν εἶναι αὐτός, μαζί καί τό ἔργο του— παι-
διά τῆς θάλασσας. Ὅλη ἡ Ὀδύσεια ἀλλά καί ἡ *Ἰλιάδα*, ὅπως
ἀπέδειξε ὁ ναύαρχος μέ τό περισπούδαστο ἔργο του Ὅμηρικά
Ναυτικά Θέματα (ἐκδ. Σιδέρης) ἔχουν θαλασσίνο ἄρωμα.
«Παρά θῖν' ἄλος» γίνεται ἡ συνάντηση τοῦ Ἀχιλλεῖα μέ τή μη-
τέρα του, τή θαλάσσια θεότητα Θέτιδα κι ἐκεῖ πάραυτα πλέκε-
ται τό story τοῦ πρώτου Ἔπους.

Ὅταν εἶχα τήν τιμή νά εἶμαι συμπαρουσιαστής τοῦ ἔργου αὐτοῦ
στό Πολεμικό Μουσεῖο τόν Νοέμβριο τοῦ 2007, χωρίς ἀνα-
στολή χαρακτήρισα τόν ναύαρχο κορυφαῖο στόν κόσμο ὀμηρι-
στή. Παραδέχομαι βέβαια ὅτι ὑπάρχουν ἀνά τή γῆ ὀμηριστές
πού μποροῦν νά ξέρουν πόσα F (δίγαμμα) ἔχουν τὰ Ἔπη, ἀλλά
δέν ξέρουν ἀπό μνήμης νά ἀπαγγείλουν οὔτε 200 στίχους. Ὁ
ναύαρχος χωρίς νά ἔχει κάνει εἰδικές σπουδές, μπορεῖ, ὅπως οἱ
παλαιότεροι «λυράρηδες» τῆς Κρήτης, πού ἤξεραν ἀπέξω τόν
«Ἐρωτόκριτο», νά ἀπαγγεῖλει ὅλο τόν Ὅμηρο στά μέρη του-
λάχιστον πού αὐτός νά ἀναφέρεται στή θάλασσα. Καί ἡ ἀπαγ-
γελία του δέν εἶναι ξερή, παλαιοδοσκαλιστική καί βαρετή, εἶναι
θερμή καί παλμική, ἔτσι πού νά τόν κατανοεῖ καί ἓνας καλῆς
παιδείας ἀκροατής.

Αὐτός ὁ ἀκαταπόνητος Ὀδυσσεύς τοῦ πνεύματος, ἐφ' ὅσον
χρόνο τόν γνωρίζω, εἶχε ἀρχίσει νά «κτίζει» (μέ τή ναυτική

ἔννοια), ἓνα καινούργιο φιλολογικό «σκάφος». Καί τό ὄνομα αὐτοῦ:

«ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ ΖΩΣΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙΩΝΙΑ ΡΗΤΑ
ΚΑΙ ΟΙ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΥ ΤΑ ΓΕΝΝΗΣΑΝ»

(ἐκδόσεις «Πικραμένος», 2018)

Ἐνα τέτοιο ἔργο θά ἔπρεπε ἀπό καιρό νά εἶχε γίνει ἀπό ὀμάδα καλῶν φιλολόγων ἐκπαιδευτικῶν καί νά εἶχε διανεμηθεῖ στά σχολεῖα, ἄν φυσικά οἱ ἀρμόδιοι ὑπουργοί ἐνδιαφέρονταν ἢ ἐνδιαφέρονται νά διατηρηθεῖ ζῶσα καί σφριγηλή ἢ γλωσσική μας ἐπαφή μέ τήν ἀρχαία γραμματεία, πρωτίστως μέ τή γλῶσσα τοῦ πατέρα τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, τοῦ Ὀμήρου.

Ἄς μή φανεῖ ὑπερβολή: Οἱ περισσότερες παρενθετικές φράσεις πού οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι σήμερα χρησιμοποιοῦν στόν γραπτό καί συχνά στόν προφορικό λόγο τους εἶναι ὀμηρικές καί καθαφικές. Ποιός σήμερα καλλιεργημένος ἄνθρωπος ἀγνοεῖ τά «ἔπεα πτερόεντα», πού χρόνια τώρα χρησιμοποιῶ σάν ἐπίτιτλο στά ἄρθρα μου, τό «ἄχθος ἀρούρης», «τό ἔρκος ὀδόντων», τό «νόστιμον ἡμᾶρ» καί τόν «καπνόν ἀποθρῶσκοντα»; Ποιός μέ πατριωτικές εὐαισθησίες δέν δονεῖται ἀπό τά «εἶς οἰωνός ἀριστος», ἀπό τό «Αἰδῶς Ἄργεῖοι» καί ἀπό τή φράση-ῦμνο στήν ἀριστεία «Αἰέν ἀριστεύειν καί ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων»;

Ὅλα αὐτά ὁ ναύαρχος δέν τά παραθέτει ἀπλῶς μέ ἓνα μετάφρασμα ξερό, ἀλλά τά συνοδεύει μέ πληροφοριακό πλαίσιο γιά νά κατανοήσει ὁ ἀναγνώστης τό πῶς γεννήθηκαν οἱ μνημειώδεις αὐτές φράσεις. Ἐπί πλέον γιά τήν ἀπόδοση χρησιμοποιεῖ τίς «μεταφράσεις» (ἐκτός βεβαίως τῶν σχολαστικῶν σχολικῶν) τοῦ Πολυᾶ καί τοῦ Ἑφταλιώτη, κάτι πού, παρά τίς ἔντονες εἰσηγήσεις μου μετά το 1976 δέν ἔγινε γιά τά σχολικά περὶ Ὀμήρου νέα βιβλία: ἔπρεπε τότε στήν ἀριστερή σελίδα νά ὑπάρχει τό ὀμηρικό κείμενο καί στή δεξιά τά μεταφραστικά δείγματα ὄλων ἐκείνων πού μόχθησαν γιά νά ἀποδώσουν στή

νεώτερη ελληνική τά αθάνατα Ἔπη. Ἐτσι θά ἔβλεπαν μαθητές και ἐκπαιδευτικοί τό τί ἀγώνας χρειάστηκε γιά νά σχηματισθεῖ ἡ νεώτερη Ἑλληνική σέ σύγχρονο ποιητικό καί γραπτό λόγο.

Ἀξίζει ἀκόμη νά σχολιαστεῖ μιὰ ἀνεμώλια ἀντίληψη πού ἄρχισε κατά τά τελευταῖα χρόνια νά ἐκχέεται καί ἀπό ἐπίσημα χεῖλη: πώς τάχα τά ἀρχαῖα ἐλληνικά εἶναι γιά μᾶς ξένη γλῶσσα. Δέν εἶναι· προσπάθησαν καί προσπαθοῦν νά τήν κάνουν. Τά Ἀρχαῖα, ὅπως δείχνει ἡ μελέτη τοῦ Βατικιώτη συμπατριώτη μου, εἶναι σάρκα. Ἡ διαρκῶς μεταβαλλόμενη ἐκάστοτε νέα ἐλληνική εἶναι δέρμα. Τό δέρμα ἀλλάζει, ἡ σάρκα εἶναι αὐτή πού τό ἀνανεώνει καί τό συντηρεῖ.

Ἔχουμε λοιπόν εὐθύνη μέ κάθε τρόπο νά συντηρήσουμε τή σάρκα αὐτή ὥστε νά μένουμε ὡς λαός σπουδαῖος στό λόγο καί στά παντός εἶδους ἔργα («Μύθων τέ ρήτηρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων», Ι' 443-444) .

Εὐχομαι στόν φίλτατο ναύαρχο καί μέ τοῦτο τό νέο πνευματικό σκάφος νά εἶναι καλοτάξιδος στήν πιό δύσκολη θάλασσα πού εἶναι ὁ βαθύς πόντος τῶν ἀναγνωστῶν.

Πεύκη, Μεγάλη Τετάρτη 2018

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
τοῦ συγγραφέως

Πολλές φορές ἀκοῦμε καί χρησιμοποιοῦμε ρητά τοῦ Ὁμήρου καί φράσεις ἀκέραιες ὅπως εἶναι γραμμένες σέ στίχους τῆς *Ἰλιάδας* καί τῆς *Ὀδύσσειας*. Τρεῖς χιλιετίες ἔχουν ἐπιζήσει γιατί ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ ἀπό τοὺς ἀρχαίους μας ὅλους τοὺς αἰῶνες ἀπὸ τότε πού τὰ ὁμηρικά ἔπη ἔγιναν κτῆμα τῶν πολλῶν. Ἀπὸ τότε πού ἡ *Ἰλιάδα* καί ἡ *Ὀδύσεια* ἀποτελέσαν τὰ πρῶτα ἀναγνώσματα (στήν ἀρχή καί ἀποκλειστικά) γιά τοὺς νέους ὅλων τῶν γενεῶν τῆς μετὰ τὸν Ὅμηρο ἀρχαιότητος.

Γιά τὴν ἐπίδραση καί συμβολή τοῦ Ὁμήρου στήν πνευματική καί ψυχική ἀνάπτυξη τῶν Ἑλλήνων μᾶς λένε χαρακτηριστικά δύο μεγάλοι ἑλληνιστές, οἱ Alfred καί Maurice Croiset:

«Ἀποβᾶσαι κλασικαί αἱ δύο αὐταί συνθέσεις (*Ἰλιάς* καί *Ὀδύσεια*), εἰσηλθόν λίαν ἐνωρίς, ὡς ἐν τῶν σπουδαιοτέρων στοιχείων εἰς τὴν διανοητικὴν μόρφωσιν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας. Ρόλος αὐτῶν ὑπῆρξε νά μεταδίδουν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν τὴν γνώσιν τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς, νά ἀφυπνίζουν τὰ πνεύματα, νά διαμορφώνουν ἐν αὐτοῖς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὠραίου, νά παρουσιάζουν εἰς αὐτὰ ἓνα ἰδεῶδες ἔθνικόν ταυτοχρόνως δέ καί ἀνθρώπινον, νά τὰ γονιμοποιοῦν διὰ γενναίων καί βαθειῶν συγκινήσεων. Ἡ Ἰωνία παρέσχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν τεραστίαν ὑπηρεσίαν νά δώσῃ εἰς αὐτήν, ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τῆς, θαυμαστὴν ποίησιν, καταπληκτικῶς κατάλληλον διὰ τὴν μόρφωσιν καί τὴν πρόοδον, ἀκένωτον πηγὴν ἰδεῶν καί ἐμπνεύσεων...»

Ἀμέτρητες εἶναι οἱ ἀναφορές στὸν Ὅμηρο ἀπὸ ὅλους τοὺς φιλοσόφους, τοὺς ποιητές, τοὺς τραγικούς ποιητές, τοὺς ἱστορικούς, τοὺς πολιτικούς ἡγέτες τῆς μετὰ τὸν Ὅμηρο ἑλληνικῆς Γραμματείας. Συνηθισμένη στὰ κείμενά τους ἡ φράση «ὅπως

λέει ὁ ποιητής», καί ὅλοι ἤξεραν πώς, ἔτσι χωρίς ὄνομα, ἐννοοῦσαν τόν Ὅμηρο. Ἀπό ὅλες αὐτές τίς ἀναφορές καί ἀπό τήν διδασκαλία τῶν ἐπῶν πολλές φράσεις τοῦ Ὀμήρου καί κυρίως φράσεις πού τίς βάζει στά χεῖλη τῶν ἡρώων του στήν *Ἰλιάδα* καί τήν *Ὀδύσσεια* ἔγιναν ἀποφθέγματα, ρητά ὅπως τά λέμε σήμερα, καί γνωστά πιά ἀπό ὅλους τούς ἀπλούς ἀνθρώπους, ἀπό τόν λαό.

Ἦταν ὅλο τό ἔργο τοῦ Ὀμήρου πού ἔδωσε στίς γενεές τῶν Ἑλλήνων ὅλα αὐτά πού διαπιστώνουν οἱ πῖό πάνω Ὀμηριστές, ἦταν ὅλο τό ἔργο μιᾶ πηγῆ ἐμπνεύσεων καί ἰδεῶν. Τίς ἴδιες διαπιστώσεις ἔβαλε ὁ Πλάτων σέ μιᾶ χαρακτηριστική του φράση «Τήν Ἑλλάδα πεπαιδευκεν οὗτος ὁ ποιητής». Ἔτσι, τά ρητά τοῦ Ὀμήρου, διαδεδομένα καί ἐπαναλαμβανόμενα ἀπό γενιά σέ γενιά δίδαξαν καί μόρφωσαν, ἔδωσαν παραδείγματα ἀνθρώπων χαρακτήρων πρὸς μίμηση, ἐνέπνευσαν τούς εὐγενεῖς ἀγῶνες γιά τήν κατάκτηση ἰδεωδῶν καί ἀρετῶν, ἀλλά καί χρησιμοποιήθηκαν γιά τήν πῖό ζωντανή περιγραφή καταστάσεων καί εἰκόνων.

Σκοπός τούτου τοῦ μικροῦ βιβλίου εἶναι νά ὑπενθυμίσει μερικά ἀπό τά ρητά καί φράσεις τοῦ κειμένου τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν πού μέχρι σήμερα χρησιμοποιοῦμε, ὄχι ἀπλῶς παραθέτοντάς τα. Αὐτό δέν θά εἶχε νόημα, ἀφοῦ ὑπάρχουν τόσα βιβλία μέ ἐξαιρετή καί καλά ὀργανωμένη παρουσίαση ἀποφθεγμάτων καί γνωστῶν φράσεων ἀπό ὅλη τήν ἀρχαία γραμματεία. Ἐπειδή ὁμως σέ αὐτά ἀναφέρονται συνήθως τά ρητά ἢ οἱ φράσεις ἀποσπασματικά, ἀκέραιες μέν ἀλλά μόνες τους, νομίζω πώς θά ἦταν χρήσιμο, καί ἐλπίζω ἴσως ἐπαγωγικό καί εὐχάριστο, νά θυμηθοῦμε, γιά τά τοῦ Ὀμήρου τουλάχιστον, τίς συνθήκες καί καταστάσεις κατά τίς ὁποῖες ἐλέχθησαν καί νά ἀναφερθοῦμε στούς ἥρωες τῆς *Ἰλιάδας* καί τῆς *Ὀδύσσειας*, ὅπου στίς ὀμιλίες τους ἔβαλε ὁ θεῖος ποιητής τά λόγια πού ἔμειναν ὡς ἀξιομνημόνευτα ρητά καί μνημειώδεις φράσεις στούς αἰῶνες.

Όχι λοιπόν, τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά δέν εἶναι νεκρή γλῶσσα. Καί δέν εἶναι αὐτά τὰ λίγα ὀμηρικά ρητά καί φράσεις ἐπιλεγμένες σέ τοῦτο τό βιβλιαράκι πού μᾶς τό βεβαιώνει. Τό ὄχι τό φωνάζει μέ «στεντόρεια φωνή» μιά διαπίστωση μετά ἀπό ἐπιστημονική μελέτη πού ἔχει κάνει ἕνας σοφός ἀκαδημαϊκός μας, ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Ἰ. Θεοδωρακόπουλος. Τήν ἀνακοίνωσή του σέ Συμπόσιο τήν ἄρχιζε μέ τήν ἐπιγραμματική φράση: «Στόν Ὅμηρο τό 60% τῶν λέξεων εἶναι ἴδιες μέ τίς λέξεις πού ἔχει σήμερα ὁ λαός στό στόμα του».

Τά παρατιθέμενα ρητά καί φράσεις εἶναι δικές μου ἐπιλογές. Ἀσφαλῶς ὑπάρχουν καί ἄλλες πού τίς χρησιμοποιοῦμε..., ἴσως καί χωρίς νά τό ξέρομε.

Ἄς σημειώσω πῶς ἡ ἀπόδοση τοῦ ὀμηρικοῦ κειμένου στήν δημοτική γίνεται (μέ λίγες ἐξαιρέσεις) ἀπό τοὺς κλασικούς καί σχολικούς Ἰάκωβο Πολυλά γιά τήν *Ἰλιάδα* καί Ἀργύρη Ἐφταλιώτη γιά τήν *Ὀδύσεια* καί ἄς ὑπενθυμίσω ὅτι εἶναι καθιερωμένο νά δείχνονται οἱ ραψωδίες ἀπό τήν *Ἰλιάδα* μέ κεφαλαία γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου καί ἀπό τήν *Ὀδύσεια* μέ πεζά.

Καθώς στό κείμενο πέραν τῶν φράσεων καί ρητῶν παρατίθενται στίχοι ἀπό τό πρωτότυπο ὀμηρικό κείμενο θεώρησα ὡς πρέπουσα τήν μεταφορά τοῦ ὄλου κειμένου στό πολυτονικό. Ἰδιαίτερα γιά αὐτό ἐκφράζω τίς εὐχαριστίες μου στόν φίλο μου Κώστα Δρόσο, ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Πατρῶν καί ἀδελφικό φίλο καί συνάδελφο τοῦ ἀδελφοῦ μου Χρήστου. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τήν κυρία Ραλλοῦ Καρτέρη γιά τήν τελική μεταφορά τοῦ κειμένου στό πολυτονικό, τίς Ἐκδόσεις «Πικραμένος» καί τήν κυρία Αἰκατερίνη Τσιούμα γιά τήν ἐπιμέλεια καί παρουσίαση τῆς ἔκδοσης.

Στίς εὐχαριστίες μου προσθέτω μιά ἀκόμη ἐξαιρετικά ἰδιαίτερη. Αὐτήν πρὸς τόν φίλο μου κ. Σαράντο Καργάκο, τόν Δάσκαλο καί γιά μιά ζωῆ ἀκατάβλητο πνευματικό «αἰχμητήν», ὑπέρ τῆς

γλώσσας μας και της Ιστορίας μας, διότι με τιμᾶ μέ τόν πρό-
λογό του σέ αὐτήν τήν μικρή ἐργασία.

Κλείνοντας θά ἤθελα νά ἐκφράσω τήν ἐλπίδα μου πώς αὐτή ἡ
μικρή ἐργασία θά ικανοποιήσει ἔστω καί στό ἐλάχιστο τόν
σκοπό πού ἀνέφερα, πώς θά εἶναι ἐπαγωγική καί εὐχάριστη. Σέ
μιά ἐποχή πού ἀκοῦμε πώς ἡ ἀρχαία μας γλῶσσα εἶναι νεκρή,
πώς ἐλαττώνονται οἱ ὥρες διδασκαλίας της καί ὅλα αὐτά τά
παράξενα γιά τήν ὀμηρογέννητη ἔννοια τῆς ἀριστείας, καί αὐτό
τό ἐλάχιστο εἶναι σημαντικό.

Κωνσταντῖνος Γ. Καταγάς
Νοέμβριος 2017

ΟΜΗΡΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Από την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*

Στεντόρεια φωνή

Πολλές φορές έχουμε ακούσει αυτήν την φράση, κυρίως από πολιτικούς στο κοινοβούλιο και στους πολιτικούς λόγους τους. Ἡ ἤχηρή φωνή, ἡ δυνατή φωνή, ἀκούγεται ἀκόμη πιό δυνατή ὅταν χρησιμοποιηθεῖ αὐτή ἡ φράση μέ τήν ὁποία ἀναφέρεται ὁ ὀμηλητής στήν φωνή τοῦ ὀμηρικοῦ Στέντορα. Ἡ φράση ἔχει περάσει καί στίς ξένες γλῶσσες. Στήν ἀγγλική λ.χ. στό λεξικό Webster's βρίσκουμε τά λήμματα «stentor, Stentorian voice», καί φαίνεται νά εἶναι ἀγαπημένη φράση τῶν Ἀγγλων πολιτικῶν.

Ἄς δοῦμε λοιπόν ποιός ἦταν αὐτός ὁ Στέντωρ, πότε καί τί φώναξε μέ τήν φωνή του.

Στήν *Ιλιάδα*, στήν ραψωδία Ε΄ πού ἔχει ὡς ἐπιγραφή «Διομήδους Ἀριστεία», ἡ Ἥρα καί ἡ Ἀθηνᾶ κατόπιν ἀδείας τοῦ Δία κατεβαίνουν ἀπό τόν Ὀλυμπο, γιά νά βοηθήσουν τοὺς Ἀργεῖους πού μέ τόν Διομήδη μάχονται ἐναντίον τῶν Τρώων. Ἐκεῖ στοὺς μαζεμένους καί φοβισμένους γύρω ἀπό τόν Διομήδη Ἀργεῖους παρουσιάζεται ἡ Ἥρα μέ τήν μορφή τοῦ Ἀργεῖου μαχητοῦ καί «χαλκεόφωνου» κήρυκα Στέντορα καί, ἀκολουθώντας τοὺς στίχους Ε 784 –787:

*ἐστάθη αὐτοῦ κι ἐκραύγασεν ἡ Ἥρα ἡ λευκοχέρα,
μέ τήν φωνήν τοῦ Στέντορος πού χάλκιν' εἶχε στόμα·
κι ἐφώναζ' ὅσο δέν μποροῦν ἄνδρες ὁμοῦ πενήντα·
Αἴσχος, Ἀργεῖοι θανμαστοὶ στήν ὄμιν, ἀλλ' ἀχρεῖοι.*

Αὐτά γιά τόν Στέντορα καί τήν στεντόρεια φωνή. Αὐτό πού φώναξε ὁ Στέντωρ, τό «Αἴσχος Ἀργεῖοι» τῆς ἀπόδοσης τοῦ Πολυλά, στό ὀμηρικό κείμενο εἶναι τό «Αἰδώς Ἀργεῖοι» πού εἶναι ἐπίσης μιά πολύ γνωστή φράση τοῦ Ὀμήρου πού ἐπιξεῖ ἔτσι ὅπως τήν εἶπε ὁ ποιητής, καί νομίζω ὅτι εἶναι ἀβλεψία τοῦ Πολυλά πού δέν τήν ἔβαλε ὅπως τήν φώναξε ὁ Στέντωρ. Στήν καταγραφή τῶν φράσεων παρατίθεται ἀμέσως πιό κάτω ὁ σχολιασμός της.

Αιδώς Ἀργεῖοι

Ἡ λέξι «αἰδώς» σέ αὐτήν τήν φράση ἐρμηνεύεται ὡς αἰσχύνη, ντροπή. Καί αὐτή ἡ φράση χρησιμοποιεῖται καί σήμερα, κυρίως στόν πολιτικό λόγο. Ἐκτός ἀπό τήν περίπτωση τοῦ Στέντορα ἐπαναλαμβάνεται καί σέ ἄλλα περιστατικά μάχης στήν *Ἰλιάδα*:

- ἀπό τόν Ἀγαμέμνονα στήν ραψωδία Θ (Θ 228),
- ἀπό τόν Ποσειδῶνα (μέ τήν μορφή τοῦ μάντη Κάλχα) στήν ραψωδία Ν (Ν 95),
- ἀπό τόν Αἴαντα στήν ραψωδία Ο, κατά τήν ὁποία οἱ Ἀχαιοί ἀμύνονται ἀπό τά συρμένα στήν στεριά πλοῖα τους ἐναντίον τοῦ Ἕκτορα καί τῶν Τρώων του πού λυσσαλέα ἐπιτίθενται γιά νά τά κάψουν.

Ἀπό αὐτήν τήν σκηνή τῆς πύο κρίσιμης μάχης τῶν Ἀχαιῶν, ἀφοῦ ὑπερασπίζονται τά πλοῖα τους τους μέ τά ὁποῖα νικητές ἢ ἡττημένοι θά μπορούσαν νά γυρίσουν στίς πατρίδες τους, ἡ γεμάτη ἀγωνία κραυγή τοῦ Αἴαντα (Ο 502-503) μᾶς λέει:

*αἰδώς Ἀργεῖοι: νῦν ἄρκιον ἢ ἀπολέσθαι
ἢ ἐ σαωθῆναι καί ἀπόσασθαι κακὰ νηῶν.*

καί σέ ἀπόδοση Πολυλά:

*Αἴσχος, Ἀργεῖοι! τώρα ἐδῶ μᾶς μέλλ' ἢ νά χαθοῦμε
ἢ νά σωθοῦμε, ἂν τὸ κακὸ μακρύνουμε ἀπ' τὰ πλοῖα.*

Ἔπεα πτερόεντα

Πολύ αγαπημένη φράση τοῦ Ὀμήρου στήν *Ἰλιάδα* καί τήν *Ὀδύσεια* πού τήν βάζει στά χεῖλη τῶν θεῶν καί τῶν θνητῶν στήν ἀρχή τῶν ὁμιλιῶν καί συνομιλιῶν τους μέ τήν πλήρη φράση σέ ὅλες τίς περιπτώσεις νά λέει: «αὐτός φωνήσας. Ἔπεα πτερόεντα προσηύδα» (αὐτός ὁμιλήσας, εἶπε λόγια φτερωτά). Ἡ φράση ἀπαντᾶται γιά πρώτη φορά στήν Α κιάλας ραψωδία τῆς *Ἰλιάδας* (στ. 201). Τήν λέει ὁ Ἀχιλλέας στήν Ἀθηνᾶ πού ἦλθε (ἀθέατη ἀπό τούς ἄλλους) γιά νά τοῦ κρατήσῃ τό χέρι καί νά μὴν βγάλῃ τό σπαθί του καί κτυπήσῃ τόν Ἀγαμέμνονα.

Τά «ἔπεα πτερόεντα» πάντως τά λέμε καί σήμερα ὅπως τά εἶπε ὁ Ὅμηρος, πολλές φορές κοροϊδευτικά βέβαια, ὡς λόγια τοῦ ἀέρα, ἀλλά δέν τά λέμε λόγια φτερωτά.

Καί κάτι ἄλλο ἐδῶ ἀπό τήν πλήρη φράση τοῦ Ὀμήρου μέ τό ρῆμα «προσηύδα» πού εἶναι ὁ Παρατατικός τοῦ (πρός)αὐδῶ, συνώνυμο τοῦ λαλῶ, ὁμιλῶ, φωνάζω. Ἀπό τό ρῆμα αὐδάω/-ῶ προέρχεται τό οὐσιαστικό αὐδή (φωνή, λαλιά, ὁμιλία). Σήμερα ὁμως λέμε συνήθως «ἔμεινα ἀναυδος», ἀντί τοῦ «ἔμεινα ἄφωνος ἢ ἄλαλος». Ζωντανός καί ἐδῶ ὁ Ὅμηρος στήν καθημερινή μας ὁμιλία.